

УДК 37.018.1

НАВЧАННЯ ВДОМА ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ФОРМАЛЬНІЙ ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ: СВІТОВИЙ ВИМІР

Світлана Шумаєва

У статті визначено поняття «домашня освіта», розкрито позицію батьків щодо домашньої освіти як альтернативного шляху навчання їхніх дітей; проаналізовано причини обрання такої форми набуття освіти, розглянуто аналіз легалізації домашнього навчання у світі. Зроблено висновок про домашнє навчання як про складову системи неперервної освіти та джерело загальноосвітньої, допрофесійної, неформальної, індивідуалізованої підготовки дітей та молоді.

Ключові слова: домашня освіта, безперервна освіта, неформальна освіта.

Сучасний міжнародний освітній простір характеризується зміною підходів до навчання, особливо форм навчання, які часто характеризуються взаємовпливом формальної і неформальної освіти. Різноманітні навчальні заклади в зарубіжжі (державні, приватні, конфесійні) спрямовують свою роботу на формування та розвиток у дітей здатності до самоосвіти, самонавчання, навчання впродовж усього життя. Реалізація цього принципу забезпечується системою неперервної освіти, зокрема, такими її різновидами, як допрофесійна і професійна підготовка. На основі цих двох освітніх форм виокремлюється і розвивається домашнє навчання. Як педагогічне явище домашнє навчання у світі зазнало кілька етапів свого відродження, одним із яких є початок 70-х років ХХ століття. Саме на цей період припадає розквіт популярності такої форми отримання знань. Так, станом на 2005 рік кількість американських учнів, які навчалися на домашній основі, сягнула 2 млн., а за прогнозами фахівців Національного американського науково-дослідного інституту домашньої освіти (NHERI), на кінець 2010 р. у США в родинному оточенні навчатимуться близько 3 млн. учнів [9]. Такі показники пояснюють інтерес науковців усього світу і українських зокрема до цього явища у контексті дослідження особливостей розвитку освітніх систем зарубіжжя, в тому числі і з позиції педагогічної прогностики щодо перспектив поширення цього явища в Україні.

Аналіз наукової літератури у контексті досліджуваної проблеми виявив зацікавленість різними сторонами питання домашньої освіти таких українських та зарубіжних науковців, як Н. Алексевич, І. Гушлевська, Т. Кошманова, Л. Пуховська, А. Сбруєва, Е. Беляков, В. Ошеров, М. Будаїчак, І. Цикловська-Новак. Праці українських науковців (А. Лещенко, В. Ліщинський, Л. Шарашкін, Д. Зіцер, Н. Зіцер, Ю. Деркач, А. Джурицький, Т. Яковець, О. Матвієнко та ін.) присвячені питанню впровадження домашнього навчання в окремих країнах, проте комплексного дослідження стану домашнього навчання у світі досі не здійснювалося.

У статті розв'язуються такі завдання: проаналізувати визначення поняття

«домашня освіта»; виявити підходи, якими керуються батьки, обираючи домашню освіту як форму навчання для своїх дітей; дослідити позицію суспільно-громадських рухів щодо схвалення чи відхилення існування домашнього навчання; вивчити стан легалізації домашнього навчання у світі; виявити позитивні аспекти досвіду впровадження домашнього навчання у світі для обґрунтування і прогнозування можливості врахування цих тенденцій в Україні.

За визначенням американських учених К. Баумана (K. Bauman), П. Лайнс (P. Lines), Б. Рея (B. Ray), домашнє навчання – це процес пізнання, організований або спланований удома, у родинному оточенні, де батьки виконують функції вчителів або інструкторів, взаємодіють з учнями-дітьми цієї родини, що забезпечує оволодіння ними необхідними знаннями, уміннями та навичками [7]. Іноді термін «домашня освіта» вживається для означення всіх видів навчання, що не пов'язані зі шкільною освітою. Домашня, або як її ще називають «природна або позашкільна освіта», визначається як тип навчання, коли діти отримують знання відповідно до їх інтересів, а батьки беруть активну участь у посиленні активізації навчання. Цей процес не означає роботу у школі з книгами. Це, радше, процес засвоєння знань, що базується на виокремленні навчальних моментів у процесі щоденної діяльності. Роль батьків полягає у підтвердженні результатів навчання дітей через призму їхнього власного досвіду, у моделюванні необхідних навичок дітей, а завдання дітей полягає у готовності запитувати і вчитися [7].

Зарубіжними педагогами, зокрема Джоном Холтом, термін «домашня освіта» розглядається як підхід, за якого батьки не лише спрямовують вектор засвоєння знань своїх дітей, а намагаються взаємодіяти з ними, беручи до уваги їхні інтереси, прагнення, розвиваючи в них потяг до самостійних відкриттів. Позашкільна освіта не означає, що дитина не отримує знань – вона просто отримує їх не в школі, або не так, як у школі. Джон Холт визначає такий тип навчання, як освіту за допомогою досвіду життя батьків, і закликає останніх проживати це життя разом з їхніми дітьми [7]. Такий підхід також характеризується дитячою зацікавленістю та невимушеністю. Дитина, яка навчається таким чином, може ігнорувати виконання класних інструкцій чи домашнього завдання, але це не означає відхилення від центральних позицій освіти. Таке навчання підтверджує думку про те, що дитина засвоює знання у процесі виконання звичних щоденних справ. Так, читання викликає інтерес до вивчення історії, а математичні навички можна опанувати у ході виконання простих побутових речей, пов'язаних із сімейним бюджетом; зоологію можна вивчати, доглядаючи за домашніми тваринами, а ботаніку, утримуючи земельну ділянку в належному стані; опанувати політичні науки можна у процесі обговорення історичних подій тощо. І яким би шляхом діти, які отримують домашню освіту, не засвоювали знання, вони самі ініціюють інтерес до вивчення того чи того предмета разом зі своїми батьками, які зазвичай самотужки і фінансують цей процес.

Унікальність домашнього навчання полягає ще й у тому, що всі члени сім'ї, пов'язані спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю і взаємодопомогою, включаються в безперервну пізнавальну діяльність, тобто

відбувається процес навчання і дітей, і батьків, які переважно не є педагогами-професіоналами. Це, на нашу думку, виробляє у батьків та їхніх дітей активно-пізнавальний життєвий стиль, який відповідає потребам сучасного суспільства знань.

Питанню визнання домашнього навчання як повноправного компонента освітньої системи, мотивації, організації, результативності, педагогічно-методичного забезпечення домашнього навчання, соціального статусу і ролі домашніх учнів та їхніх батьків, а також законодавчо-нормативного регулювання цього явища сприяли дослідження таких американських науковців: Б. Рей (B. Ray), П. Лайнс (P. Lines), Л. Руднер (L. Rudner), М. Стевенс (M. Stevens), С. Шеппарт (S. Sheppard). Проаналізувавши їхні праці, можемо зробити висновок про те, що брак формальної шкільної освіти рідко стає перешкодою для тих дітей, які вирішили продовжити навчання. Більшість шкільних установ сприяють батькам, діти яких отримують домашню освіту, у складанні стандартизованих тестів та здобутті подальшої освіти. Так, приміром, останнім часом коледжі та університети США ініціюють прийом дітей із домашньою формою освіти [1]. Майже 900 коледжів та університетів різного рівня, включаючи і такі престижні навчальні заклади, як Гарвардський, Стенфордський, Корнельський, Дартмутський, Принстонський та інші університети, відкриті для зарахування абітурієнтів, що навчаються вдома [2].

Багато студентів із домашньою освітою обирають подвійний шлях вступу до закладів вищої освіти: з одного боку, вони можуть набрати бали, відвідуючи заняття у коледжі чи вищій школі, з іншого – складаючи стандартизовані тести, в рамках Екзаменаційної програми перевірки відповідності рівню коледжу (CLEP).

Та попри те, що численні дослідження вказують на загалом позитивну оцінку якості складання стандартизованих тестів студентами, які навчаються вдома, існують припущення про деяку відмінність між добровільним тестуванням студентів домашньої форми навчання і мандатним державним шкільним тестуванням. Навчання дітей, які отримують освіту поза школою, регламентується спеціальними актами тестування позашкільних дітей в Америці. Внаслідок чого не існує централізованих вимог щодо відповідності тих чи інших стандартів тестування. Деякі штати самі пропонують батькам обрати тести. Виняток становлять лише загальноприйняті тести SAT та ACT. Якщо не існує прямих вказівок щодо обов'язкових тестів, студент має право обрати їх самостійно.

Якщо порівняти результативність складання тестів американськими дітьми, які отримують формальну, і тими, хто має домашню освіту, можна зазначити кращі результати останніх з англійської мови (23,4 % порівняно з 20,5 %), з читання (24,4 проти 21,4) та математики (20,4 проти 20,7) [6; 7].

За даними Американського Національного центру статистики в галузі освіти за 1999 рік, діти та їхні батьки найчастіше обирають домашню освіту з таких причин:

- 1) з релігійних міркувань;
- 2) незадоволення навчальним середовищем;
- 3) за сімейних обставин;

- 4) за моральними принципами;
- 5) через недовіру вчителям;
- 6) незадоволення шкільною політикою щодо мотивації навчання;
- 7) інші проблеми, пов'язані зі школою;
- 8) спеціальні потреби чи неможливість дітей відвідувати традиційну школу;
- 9) транспортні труднощі;
- 10) недосягнення дитиною нормативного віку;
- 11) неспроможність батьків супроводжувати дітей до школи;
- 12) неможливість відвідувати саме якусь певну школу;
- 13) інші причини [3].

Згідно з даними американської служби перепису населення у 2001 році, 30 % американських батьків обрали домашнє навчання через низький рівень викладання в школі, 14 % батьків через незадоволення викладацьким персоналом, 11 % через незадоволення шкільною мотивацією навчання, і 9 % батьків віддали перевагу домашньому навчанню з моральних міркувань [3; 4]. А в 2003 році 85 % батьків, діти яких отримують освіту вдома, скаржилися на незадоволення шкільним середовищем, причинами якого є випадки вживання дітьми наркотиків, незадоволеність системою охорони дітей, сексуальною розбещеністю студентів та зростаючою кількістю сексуальних домагань з боку викладачів; до інших причин батьки відносили невдоволеність рівнем викладання, фізичні чи психічні проблеми у дітей, інші причини, зокрема вибір дітей, можливість більшого контролю за процесом навчання з боку батьків, навчання обдарованих дітей, які потребують спеціальної підтримки, тощо.

Прихильники різних релігійних конфесій наполягають на необхідності легалізації домашньої освіти з тієї причини, що саме батьки мають відповідати за релігійну освіту своїх дітей, а оскільки громадська школа не є релігійно-спрямованою установою, то батьки самі мають право спрямовувати освіту своїх дітей у цьому напрямі, а не віддавати це право комусь іншому, принаймні вони мають право вносити корективи у процес навчання своїх дітей.

Безумовно, існують як критики, так і прихильники такого способу отримання освіти у світі загалом, і у США зокрема. До перших належать, приміром, організації американських учителів і шкільних регіонів, серед яких Державна освітня асоціація, Американська професійна асоціація і об'єднання вчителів [5]. Ці організації спрямовують увагу суспільства на такі негативні явища, які можуть мати місце при домашній формі навчання, як невідповідність стандартам якості навчання та всебічного розвитку дитини, недофінансування громадських шкіл, брак соціалізуючого впливу, потенційна можливість зростання релігійного та соціального екстремізму в ізольованих громадах, що суперечить стандартам громадянської соціалізації. Так, професор політології Стенфордського університету Роб Річ в 2002 році висловив свою точку зору щодо легітимності та ефективності домашньої освіти, зокрема, застереження щодо того, що діти з такою формою здобуття освіти зазвичай мають однобокий підхід до навчання. Це пов'язано з тим, що їхні батьки висловлюють лише одну, власну точку зору з приводу того чи того питання, а

також наголосив на тому, що у таких дітей не розвинуте почуття громадської приналежності до суспільства як такого. Проте, як засвідчують дослідження останніх двох десятиліть, кількість американських виборців, що не підтримують домашню освіту, зменшилася з 73 % у 1985 році до 54 % у 2001 році [3].

Мусимо зазначити, що вибір легітимності домашнього навчання тією чи тією країною не має якоїсь певної логічної чи іншої послідовності – кожна країна вирішує це питання на власний розсуд, і результат цього рішення не залежить ні від економічних, ні географічних, ні геополітичних показників. То ж не дивно, що у світі картина легалізації домашнього навчання виглядає строкатою. Помітним є лише те, що в тих країнах, де рух на підтримку домашнього навчання посилений, а до таких належать Австрія, Канада, Нова Зеландія, Великобританія, США, така форма освіти є визнаною на державному та муніципальному рівнях, проте такі європейські країни, як Німеччина та Бразилія, відкидають існування такої форми освіти і вважають її неприйнятною.

Що ж стосується Європи, то в Австрії та Бельгії, наприклад, така форма навчання є легальною, для цього дітям варто лише бути зареєстрованими і проходити тестування у віці 8, 10, 12, 14 років. Чеська республіка визнала домашню освіту ще в 2005 році. Відповідно до параграфу 76 конституції Данії, домашня освіта визнана державою. У Фінляндії ця форма навчання має право на існування, проте не набула великого поширення. У разі обрання такої форми навчання батьки відповідальні за освіту своїх дітей. Вони отримують муніципальну підтримку, вправі самостійно обирати розклад навчання, єдиною вимогою є дотримання національних принципів навчання. Проте місцеві органи влади не забезпечують таких дітей підручниками, методичними посібниками, безкоштовними обідами чи іншими привілеями, прописаними в законі про початкову освіту, хоча Міністерство освіти в принципі готове надавати такі послуги. Батьки повинні бути проінформовані про умови і наслідки обрання такої форми навчання, а процес організації навчання повинен бути обумовленим [6].

У Франції, де домашнє навчання є легальним, діти мають бути зареєстрованими в Інспекції у справах Освіти та в органах місцевого самоврядування (Mairie). Діти віком від 6 до 16 років, що не навчаються у школі, проходять щорічну перевірку інспекцією [6]. Інспектори перевіряють прогрес у якості знань порівняно з попередніми перевірками, відповідність набутих знань дітьми певного віку, порівняно з рівнем знань однолітків, що відвідують звичайні школи.

Домашнє навчання в Німеччині так і не набуло статусу легального. Діти не мають права не відвідувати державної школи з релігійних уподобань. Відповідно до Федеральної Конституції Німеччини всі діти віком від 6 до 18 років повинні відвідувати школу, а ті батьки, дії яких суперечать Основному закону країни, можуть бути оштрафовані на суму до 5 000 євро. Так, нещодавно у пресі з'явилася гучна сенсаційна заява про те, що декілька російськомовних сімей, що проживають у Німеччині, були оштрафовані на солідну суму на тій підставі, що батьки чинили опір відвідуванню їхніми дітьми занять зі статевої

освіти. Тому питання про те, що ж робити іммігрантам, релігійні погляди яких є особливими, залишається відкритим. Певно, що домашнє навчання могло, хоча б частково, розв'язати цю проблему.

У Греції та Угорщині домашня освіта визнана на державному рівні. Діти у цих країнах навчаються так, як у приватних закладах, і впродовж того терміну, який потрібен їм для опанування державної програми, і екзамнуються двічі на рік [7]. З 2004 до 2006 в Ірландському Національному Освітньому Центрі було зареєстровано 225 ірландських дітей, що обрали неформальну освіту, проте кількість таких дітей більша принаймні на 1500–2000 осіб [6]. Право на домашнє навчання прописане в Конституції Ірландії.

Домашнє навчання в Італії, що має назву *Istruzione parentale in Italian* є легальними, проте не поширеним явищем. Діти реєструються в тих школах, де планують складати випускні тести, їхні батьки мають підтверджувати намір обрати домашню форму навчання на початку кожного року.

Кожен нідерландець, починаючи з 5-річного віку, має отримувати обов'язкову освіту. Винятком є лише ті діти, які проживають у віддалених від школи районах. У Норвегії, Польщі, Португалії та Росії домашня форма опанування освіти має статус легальної. Щодо Росії, то ще в 1994 році число дітей, що перебували в системі домашнього навчання, вже перевищувало мільйон. Російські діти заручаються підтримкою вчителів, мають право отримувати підручники та складати періодичні тести при тих школах, до яких вони прикріплені. Крім того, держава виділяє кошти батькам на освіту таких дітей, що прирівнюються до нормативних видатків на одного учня, передбачених освітнім законодавством.

Кількість словацьких дітей, що навчаються вдома («*izobraževanje na domu*») щорічно зростає [7], проте обов'язковою вимогою є відповідна освіта того, хто навчає [6]. Хоча в Іспанії така форма не є офіційною, регіональний уряд Каталонії у 2009 році оголосив про можливість дітям віком до 16 років здобувати освіту вдома.

Швеція, яка офіційно не визнає домашнє навчання, дозволяє його набувати лише тоді, коли відвідування звичайної школи є неможливим з певних причин. Фактично – це легально, проте, отримати дозвіл дуже важко, особливо у Копенгагені. З цієї причини лише близько 100 сімей з усієї країни мають такі переваги.

Хоча у Сполученому Королівстві Великобританії в цілому домашня освіта легалізована, кожна з країн, з яких воно складається, має власні освітні закони, які можуть дещо відрізняються у межах країни, так і в межах регіону. Освіта, яка не здобувається в школі, або неформальна, має назву «домашня освіта» (*Home Education*). Така назва освіти поширюється на когорту учнів, які за станом здоров'я не можуть перебувати в системі формальної освіти, а для тих дітей, які не сприймають школу як джерело знань, така освіта має назву «домашня освіта за вибором» (*Elective Home Education*). Як відзначив ведучий програми «60 хвилин» на новозеландському телебаченні Карл Бандей, станом на 1996 рік у цій країні вже нараховувалося близько 7 000 дітей шкільного віку, які здобували освіту вдома. А британське видання Бадман Ревю опублікувало

дані, які говорять про те, що у 2009 році у країні було зареєстровано близько 20 000 дітей, що навчаються вдома, хоча реальна кількість таких дітей може сягати 80 000 [9].

Азія та Австралія також легалізували домашнє навчання. Хоча перепис населення Австралії не реєструє таких дітей, проте Асоціація домашньої освіти Філіпа Стренджа та Рональд Меіган з Нотінгемської школи освіти говорять про наявність таких дітей уже в 1995 році. Станом на 1 липня 2007 року у цій країні було зареєстровано 6 473 дітей із 3 349 сімей, які здобували освіту вдома, що становило майже один відсоток від загальної кількості дітей шкільного віку. У 2006 році у штаті Вікторія (Австралія) вийшов закон, який вимагає обов'язкову реєстрацію дітей віком до 16 років, які обрали домашню форму освіти, у Відділі Реєстрації і Кваліфікацій (The Victorian Registration and Qualifications Authority (VRQA)) [8].

У Китаї домашнє навчання є неузаконеним. Виняток становлять лише діти іммігрантів. Закон про обов'язкову освіту Китайської Республіки проголошує право на отримання освіти всіма дітьми шкільного віку; вона здобувається в школі і закінчується отриманням шкільного атестата державного зразка. У вересні 2003 року була заснована Шанхайська Асоціація домашнього навчання.

Відвідування школи є обов'язковим для гонконгських дітей віком від 5 до 16 років. Батьки, діти яких не відвідують школу, підлягають тримісячному арешту і штрафу у розмірі HK\$10000. Проте існують поодинокі випадки, коли батьки категорично відмовляються пускати своїх дітей до школи. Як приклад можна навести справу Ленг Ївонга, котрий самотужки вчив свою доньку французької, китайської, англійської мов, математики та бойових мистецтв удома, а після 2,5 років судових сперечань з відділом освіти все-таки отримав дозвіл на відвідування школи його дочкою.

Дещо складною видається ситуація у Японії, де домашня освіта є нелегальною, проте близько 100 000 дітей не відвідують школу, і їхня кількість постійно зростає.

Домашнє навчання в Індонезії (Indonesian Pendidikan Rumah) є офіційно визнаним і з 2003 року регулюється Національною Системою Освіти як неформальна освіта. Це дає змогу дітям отримати державний сертифікат [8]. У цій країні домашнє навчання стало своєрідним трендом для дітей – вихідців із середнього та вищого класів, батьки яких мають високий рівень освіти і спроможні забезпечити його для своїх дітей. Така можливість існує і для родин, які проживають віддалено від державних закладів освіти. Починаючи з 2007 року, Індонезійський Національний Департамент Освіти започаткував спеціальні курси підготовки для викладачів домашнього навчання та курси з медіа освіти.

У Тайвані домашнє навчання було офіційно визнане ще у 1982 році, а з 1997 року визнається як форма здобуття спеціальної освіти.

Отже, домашнє навчання у більшості країн світу – це складова системи неперервної освіти, яка набуває статусу загальноосвітньої, допрофесійної, неформальної, індивідуалізованої підготовки дітей та молоді. Така

неформальна освіта є джерелом і стимулом професійно-педагогічної самоосвіти для батьків, які прагнуть самостійно забезпечити пізнавальні потреби своїх дітей. Домашнє навчання є вагомим внеском у самоосвіту дітей та молоді і створює передумови для ціложиттєвої освіти.

Список використаних джерел:

1. *Homeschoolers find university doors open.* – Режим доступу : *Boston.com*
 2. *Encyclopedia of Distributed Learning* / [Distefano et al.]. – 2005. – P. 222.
 3. *Homeschool Legal Defense Association.* «Academic Statistics on Homeschooling» – Режим доступу : <http://www.hsllda.org/docs/nche/000010/200410250.asp>
 4. *Bauman K. Home-Schooling in the United States: Trends and Characteristics* / Kurt J. Bauman. – U.S. Census Bureau. – August, 2001.
 5. *Golden D. Home-Schooled Kids Defy Stereotypes, Ace SAT Test* / Daniel Golden // *The Wall Street Journal.* – February, 2000. – Режим доступу : <http://www.oakmeadow.com/resources/articles/WSJArticle.htm>
 6. *Gross J. Lack of Supervision Noted in Deaths of Home-Schooled* / J. Gross // *New York Times.* – January 12, 2008. – Режим доступу : <http://www.nytimes.com/2008/01/12/us/12bodies.html?ref=us>
 7. *State Board of Education Approves Homeschooling Regulations.* – July 16, 2008. – Режим доступу : <http://newsroom.dc.gov/show.aspx/agency/seo/section/2/release/14329 DC>
 8. *Homeschooling.* – Режим доступу : <http://en.wikipedia.org/wiki/Homeschooling>
 9. *Леценко А. А. Домашнє навчання в системі професійної освіти США : автореф. дис... канд. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / А. А. Леценко.* – 2007. – 24 с.
-
-